VIDAL, Vicent: *Una història de la literatura popular valenciana (1873-2019)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2020, 262 p.

Una història de la literatura popular valenciana

Alexandre BATALLER CATALÀ

Universitat de València

La present monografia, guardonada amb el 34è Premi Valeri Serra i Boldú de Cultura Popular, és obra del jove filòleg Vicent Vidal (la Vila Joiosa 1989), que es doctorà en Filologia Catalana a la Universitat d'Alacant el 2016 precisament amb una tesi que és a la base d'un llibre que ha editat de forma impecable Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Les primeres pàgines del volum s'obrin amb una declaració d'intencions dels objectius que s'hi plantegen: «L'objectiu d'aquest treball és oferir un estudi monogràfic de la història de la literatura popular valenciana des de 1873 a l'actualitat, amb la descripció, l'anàlisi i la valoració dels períodes, de les institucions, dels autors i de les obres més significatives» (p. 7). Tal com s'anuncia, s'hi analitzen les obres, els autors i les institucions que s'han dedicat a la literatura oral popular al País Valencià entre 1873 i 2018 en relació amb les vicissituds històriques i culturals que els han fet possibles. L'anàlisi parteix d'una fonamentació teòrica que té presents els estudis previs proposats per a contextos equivalents en altres territoris, especialment en l'àmbit lingüístic català.

El treball destaca produccions valencianes d'interés folklòric, dins els marcs generals de la literatura popular catalana i de la tradició europea de recol·lecció folklòrica. Una feina basada en la «recol·lecció» de mostres orals o immaterials que dona sentit al mètode folklòric del darrer segle. Un objectiu que es precisa de forma clara: «El nostre objecte d'estudi [...] són textos escrits, publicats o inèdits, en català i referits al País Valencià, des dels primers treballs en què s'apunta a una consciència de disciplina folklòrica o que serveixen de precedent per a estudis posteriors» (p. 16).

Com corrobora el plantejament de l'estudi, Vicent Vidal és un filòleg rigorós que destaca pel bon criteri a l'hora de disposar, ordenar i discutir les dades. El lector hi trobarà un treball realitzat amb un gran sentit pràctic per optimitzar els esforços i no fer digressions innecessàries ni convertir l'exposició en una miscel·lània inabastable, amb una selecció de dades que són presentades amb minuciositat i exhaustivitat. Tot i que en bona part dels casos les referències als autors i institucions que es presenten ja eren conegudes, l'originalitat de l'aportació rau en la disposició, en l'oportunitat de reunir aquestes dades al servei d'una mateixa finalitat. En algun cas sí que es presenta un treball d'arxiu, com el referit a la consulta de l'arxiu del Centre de Cultura Valenciana, conservat a la Real Acadèmia de Cultura Valenciana. Aquesta història de la literatura popular valenciana mostra, com hem dit, capacitat de concreció, de selecció de les dades i de captació de la seua rellevància. L'autor reïx en la tasca d'ordenar un corpus complex. En la feina de sistematitzar i dotar d'ordre unes dades diverses. Procura sempre aportar una interpretació als fets i discutir-ne, si cal, alguna apreciació. A més, sap detectar les mancances dels treballs i estudis folklòrics anteriors i ponderar-ne els encerts.

El llibre s'estructura, seguint una ordenació historicista, en quatre grans períodes: de 1873 a 1912, de 1912 a 1939, de 1939 a 1975 i de 1975 a 2019. Abans d'entrar

en matèria, resulta d'especial interès el capítol introductori, que, entre altres aspectes, dedica un espai a aclarir aspectes essencials relacionats amb la diversitat terminològica i els canvis operats en el darrer segle tant en el mateix concepte de *folklore* com en les denominacions imprecises de *literatura oral* o *popular*. Tenint en compte aquesta diversitat terminològica, considera Vidal que la recerca folklòrica als territoris de llengua catalana està «en procés de desenvolupament d'uns acords terminològics mínims» (p. 15), per la qual cosa per al seu estudi opta per l'ús d'uns termes concrets per referir-se tant al camp d'estudi com per a l'objecte estudiat. D'una banda, *folklore* o *folklorística*, per designar el camp d'estudi, en alternança amb *etnopoètica* quan s'al·ludeix a aquest camp en l'actualitat. I, de l'altra, *folklore (verbal)* i *literatura popular*, emprats com a sinònims, per al·ludir a l'objecte estudiat.

El segon capítol, titulat «De la Renaixença al Folklore (1873-1912)», amb el qual s'inicia el recorregut pròpiament historicista del treball, localitza mostres primerenques de literatura popular valenciana molt determinades pels corrents literaris romàntics i renaixencistes, que no es deslliguen de la literatura de creació culta. El primer document d'interès folklòric documentat per Vidal és el recull musical titulat *Música de los cantos populares de Valencia y su provincia* d'Eduardo Ximénez Cos, de 1873, que mostra un primer intent de col·lecció i transcripció de la cançó i la música popular valenciana amb una certa dosi de reflexió.

Seguint el treball de Rafael Roca (2011) sobre el Centre Excursionista de Lo Rat Penat (1880-1911), es tracten les relacions entre folklore i excursionisme, en un moment de presa de consciència sobre el territori valencià per part d'uns excursionistes per als quals el folklore és, sobretot, un complement explicatiu de l'espai. Vicent Vidal troba 28 mostres d'interès folklòric en 25 de les 149 cròniques excursionistes, en bona part tradicions explicatives sobre elements del paisatge o sobre edificis i construccions.

Una de les obres folklòriques més importants del període és la del rector Joaquim Martí Gadea (1837-1920), que inclou *Ensisám de totes herbes* (1891), *Caps i senteners* (1892), *Tipos, modismes i coses rares y curioses de la terra del gè* (1906) i *Folklore valencià titulat Pitos y Flautes* (1914). Aquestes obres barregen les dades folklòriques amb el costumisme i la creació literària, amb una manca generalitzada de rigor, per la qual cosa Vidal afirma que «no podem considerar-lo, encara, com a folklorista pròpiament dit» (p. 55), però, no obstant això, se'l considera com un antecedent per als folkloristes valencians i «els seus treballs no deixen de ser imprescindibles per a qualsevol interessat pel folklore valencià» (p. 55). I, encara, un altre autor representatiu del període és Francesc Badenes Dalmau (Alberic 1859-1917); amb les seues *Rondalles del poble* (1900), que és també un altre cas de concepció estrictament literària del folklore.

El tercer capítol, titulat «La institucionalització i el tractament del folklore com a disciplina (1912-1939)» ve definit per l'arribada del folklore a les institucions i la seua emancipació com a disciplina diferenciada. Un moment en què es desenvolupen una sèrie de projectes institucionals de gran abast, al temps que s'avança en la teorització sobre el folklore.

La publicació el 1912 de *Còses de la meua terra (primera tanda)*, de Francesc Martínez i Martínez (Altea 1865-1946), marca l'inici de l'emancipació del folklore valencià com a disciplina. Un canvi operat tant en la percepció de la matèria com en la producció i recol·lecció dels materials. L'obra es publicà en tres volums (els anys

1912, 1920 i 1947), adreçada a un públic adult i amb una àrea d'estudi acotada a la Marina. Com a mostra de la capacitat de Vicent Vidal per a ponderar la importància d'aquesta obra, reproduïm un fragment literal que enumera les qualitats científiques de l'obra folklòrica de Martínez:

...la dedicació al folklore en tota l'amplitud, l'estudi —i no sols la recollecció— del folklore i l'acostament a la descripció etnogràfica; la consideració del folklore a partir d'una àrea geogràfica ben determinada; el processament de la informació, el respecte als informants i, en general —fora dels materials narratius— a la forma; la reflexió teòrica i el seguiment bibliogràfic dels materials d'interès; la difusió dels coneixements folklòrics i el contacte i la participació amb persones, publicacions i institucions d'arreu dels territoris de parla catalana, l'esforç per dignificar la matèria; la voluminosa aportació de materials, sobretot en matèria llegendària; l'elaboració del primer llibre de folklore i literatura comparada al País Valencià, en definitiva la renovació, l'actualització i l'aprofundiment en l'estudi del folklore del País Valencià. (p. 86-87)

També des de la Marina, Adolf Salvà Ballester (Callosa d'en Sarrià 1885-1941), amb l'obra *De la Marina i muntanya (folklore)*, representarà una continuïtat respecte a l'obra de Martínez.

Entre les institucions de l'època s'hi destaca el Centre de Cultura Contemporània, del qual Martínez va ser director, que constituí una comissió de Folklore que elaborà un qüestionari folklòric, seguidor del model de l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya, tot i que a la publicació de l'entitat es comptabilitzen pocs articles d'interès per a la literatura popular. En un altre sentit, la Societat Castellonenca de Cultura (SCC), constituïda a Castelló de la Plana el 1920, desplega una tasca folklòrica molt productiva. Ja el mateix 1920 Àngel Sánchez Gozalbo publicà un text programàtic («Folk-lore. Nuestros colaboradores»). Segons el criteri de Vicent Vidal, és la primera vegada que una institució valenciana mostra un coneixement teòric «que superava la mera intuïció». S'hi percep la petjada de l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya, on col·laboren alguns membres de la SCC. A més de les aportacions centrades a Castelló de la Plana, foren rellevants les de Carles Salvador a Benassal i Joan M. Borràs a Ortells.

En relació amb l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya (OCPC), es destaca l'aportació dels germans Just Sansalvador (Cocentaina 1900 – Barcelona 1980) i Joaquim Sansalvador (Cocentaina 1897-1953), aquest darrer amb la presentació de tres reculls de cançons populars valencianes. Es destaca, a més, la missió de 1927 dels catalans Joan Just i Josep M. Roma, que recolliren un total de 269 cançons i melodies, i les aportacions d'Eduard López Chávarri (València 1871-1970) i Manuel Palau (Alfara del Patriarca 1893 – València 1967). També es pondera el concurs del Llegendari Popular Català convocat per la Institució Patxot de 1926, amb la participació de Francesc Martínez el 1929 i amb la presentació de les *Llegendes alacantines* de Sara Llorens, redactades a partir d'un informant de Bolulla, inèdites fins a l'edició de Joan Borja el 2016. S'hi destaca, finalment, el *Refraner Valencià* d'Estanislau Alberola i Manuel Peris, de 1928, que recull unes 12.000 unitats fraseològiques.

El quart capítol, «El folklore durant la dictadura franquista: del col·laboracionisme a la resistència (1939-1975)», se centra en el període de la dictadura fran-

quista, on, tot i la paralització d'iniciatives anteriors, sorgeixen diverses veus que aconseguixen dignificar la matèria i dotar-la d'un volum sòlid de publicacions de qualitat. El règim promourà diverses campanyes de recol·lecció folkloricomusical, entre les quals les campanyes musicals dels Coros y Danzas de la Sección Femenina i les de l'Instituto Español de Musicología. Aquesta institució, dependent del Consejo Superior de Investigaciones Científicas (IEM-CSIC), impulsà 12 missions datades entre 1945 i 1951 que contenen materials valencians. Un altre cas és l'Institut de Musicologia i Folklore (IMF), de la Institució Alfons el Magnànim, que edità els *Cuadernos de música folklórica valenciana*, que publicaren més de mig miler de cançons, amb molta cura en la transcripció, com mostra la presència de dades sobre els informants. En aquest context destaquen Manuel Palau i el seu deixeble Salvador Seguí (Massanassa 1939-2004), que publicà els cançoners d'Alacant (1974), València (1980) i Castelló (1990).

La figura nuclear de tot aquest període és, sense cap mena de dubte, la del filòleg Manuel Sanchis Guarner (València 1911-1981), de qui es consideren les obres següents: *Els pobles valencians parlen els uns dels altres* (amb tres volums, de 1963, 1965 i 1968), el *Calendari de refranys* (1951), *Els vents segons la cultura popular* (1952) i el *Cançonet valencià de Nadal* (1960). Entre altres aportacions, es destaca la concepció de Manuel Sanchis Guarner sobre la connexió folklore-identitat influïda per les tesis de la *Völkerpsychologie*, que aspirava a aconseguir la caracterització del pensament col·lectiu dels pobles a través de les seues expressions i manifestacions culturals. De manera precisa se sintetitza l'aportació folklorística de Sanchis Guarner en el context de la dictadura franquista: «ell despertà el Valor rondallista, va esperonar la reedició de materials folklòrics antics, va elaborar reculls del folklore per al conjunt de territoris de parla catalana, i, en definitiva, va renovar, actualitzar i difondre els estudis folklòrics al País Valencià amb la consideració que necessitaven» (p. 186).

La figura d'Enric Valor i Vives (Castalla 1911 – València 2000) serà clau en la reconstrucció de la valencianitat, de la llengua i la literatura, a través del seu imaginari popular. Són interessants les observacions vessades sobre la correspondència de Valor amb Joan Amades i, molt especialment, la valoració de la importància de les trenta-sis rondalles d'Enric Valor (lluny de les xifres d'uns altres rondallistes, des de Josep Bataller fins a Jordi Raül Verdú, per citar dos noms importants), que no era ni pretenia ser un folklorista, perquè es considerava abans que cap altra cosa escriptor, per la qual cosa transformà en peces literàries els relats orals recollits. Se'l considera la figura decisiva en la història del folklore valencià gràcies a la gran acollida que tingué la seua obra a partir del anys vuitanta, que va fer de les rondalles un gènere de prestigi, amb unes adaptacions per al mercat infantil i juvenil que han «contribuït a convertir les *Rondalles valencianes* en una mena de cànon de la rondallística valenciana» (p. 210).

El cinquè capítol, «Normalització i renovació (1975-),» que tanca el recorregut historicista d'aquesta història de la literatura popular valenciana, se centra en la recuperació esdevinguda amb l'adveniment de la democràcia, amb un esclat de publicacions (reculls d'abast infantil i juvenil, reculls d'abast general i reculls d'abast acadèmic) i un avanç i aprofundiment en l'estudi i la investigació.

La introducció del valencià a l'ensenyament, amb la LUEV de 1983, suposà l'adveniment d'una nova generació d'ensenyants-folkloristes. En el terreny del cançoner es destaca la tasca dels Tallers de Música Popular, un projecte didàctic

dirigit per Vicent Torrent on participaren milers d'escolars valencians, que donà peu a la Fonoteca de Materials. Es valoren els treballs sorgits del Premi Bernat Capó, publicats per Edicions del Bullent, entre els quals assenyalen *El romancer valencià* d'Àlvar Monferrer el 2004 o *Llegendes del sud* de Joan Borja el 2005. Les diferents obres i col·leccions editorials que veuen la llum es completen amb la recuperació i reedició de textos i amb les publicacions locals i comarcals. I es difonen reculls d'abast acadèmic, entre els quals destaquen els dedicats al Carxe, per Limorti i Quintana (1998); a Guadalest i l'Algar, per les germanes Rosabel i Maria Roig (1999), o a Bolulla, per Guardiola i Beltran (2005), a més de les bases de dades en què han participat per estudiants de la Universitat d'Alacant *Canpop* i *Anapop*. Entre les tasques d'estudi i investigació es destaquen els treballs sorgits des del Grup d'Estudis Etnopoètics. No cal dir que el gènere etnopoètic més tractat durant tots aquests darrers anys ha estat la rondalla, estudiat i catalogat d'acord amb els estàndards internacionals de l'índex ATU en la base de dades *RondCat*, en els índexs tipològics d'Oriol i Pujol (2003 i 2008) i en el catàleg de Beltran (2007).

Comptat i debatut, celebrem l'aparició d'una obra que dona visibilitat i carta de la naturalesa a la història de la literatura popular valenciana. D'alguna manera, aquest treball de Vicent Vidal s'afegeix a la *Història de la literatura popular catalana* (Oriol i Samper, 2017), que ofereix una panoràmica de l'etnopoètica que abasta tots els territoris de parla catalana. Comptem, doncs, amb una nova mirada sobre uns autors que no sempre havien estat tractats des de l'òptica i el prisma folklòric. Fet i fet, una obra essencial i del tot necessària, que completa treballs anteriors (des de Josep Bataller fins a Rafael Beltran) amb l'aportació d'una monografia de conjunt sobre l'evolució històrica dels estudis i realitzacions etnopoètiques valencianes. Una història que és ben viva i que creix i evoluciona, com aquest estudi s'encarrega d'evidenciar.